

DECEMBRSKA PAHLJAČA*

Budistični eseji

MANSHI KIZOZAWA

Manshi Kiyozawa (1863-1903), duhovnik sekte Otani budizma Shin, je eden najpomembnejših budističnih likov modernega časa. Nishida Kitavō (1870-1945) ga je označil kot eno najpomembnejših osebnosti moderne japonske filozofije religije. Svoje videnje budizma je Kiyozawa posredoval v obdobju Meiji (1868-1912), torej v času zatona fevdalizma ob pričetku modernizacije japonske družbe in pod vse večjim vplivom takratne Evrope. To je bil tudi čas, ko se je Japonska po dvestoletni osamitvi spet odprla ostalemu svetu in ko je nova vlada želela uskladiti restavracijo cesarstva po stari japonski tradiciji z modernizacijo v duhu evropske kulture. V tem ozračju je deloval in ustvarjal tudi Kiyozawa in si prizadeval ustrezno reinterpretirati budizem. Izhajal je npr. iz teze, da ves budistični nauk sloni na uvidu, po katerem vsa doktrina prav nič ne velja, dokler ni potrjena z lastno izkušnjo. Opozarjal je, da je prvi nauk budizma ta, da se mora človek osvoboditi. Česa? Samega sebe, svojega Jaza. Ko človek prispe do tega spoznanja, ima tudi možnost, da to uresniči, kar pa ni lahko. Jaz se namreč upira lastnemu zanikanju.

Budizem uči, da to lahko stori samo Dharma - kozmični zakon, ki zaobsega našo resnično bit in ki je osnova našemu svetu. Ta izzove in podre človeški Jaz s tem, da prevzame podobo stvari onstran tega, kar sami usmerjamo. V vsakdanjosti se lahko razodene kot učitelj, nauk ali izkušnja. Z Dharmo pride razsvetljenje: spoznanje, da se vse spreminja, in tudi resnica brezjazstva (anātman). Brezjazstvo je skromnost, ponižnost. Budizem pa je pot, ki vodi v ponižnost in svobodo.

Shinran (1173-1262), ki je osnoval budizem Shin, je sprejemal temeljne nauke budizma, ni pa uspeval v svojih prizadevanjih, da bi dosegel brezjazstvo. Kolikor bolj se je trudil izključiti svoj Jaz, toliko krepkejši je ta postajal. Ta Shinranova frustracija je pripeljala do uvida: Ker sem popolnoma nesposoben ostvariti to, kakršnokoli že, religiozno prakso, je moje bivališče lahko edinole pekel (Tannishō, II.). Človeku, ki tako uvidi

* Izbrani odlomki so prevedeni iz dela Kiyozawa Manshi zenshū (Kyoto: Hōzōkan, 1953-57), VI, VII. Angleški prevod: *December Fan*, trans. Nobuo Haneda (Kyoto: Higashi Honganji, 1984).

svojo izprijenost, je lažje doseči odrešenje, kot pa onemu, ki si dokazuje svojo etično krepost: Celo dober človek se lahko odreši, izprijeni pa še toliko lažje (Tannishō, III). Temeljna teza budizma Shin je torej: Ponižnost, skromnost privede do popolne osvoboditve. Ko se je Shinran mučil s svojo dilemo, je srečal Hōnena (1133-1212), ustanovitelja japonske šole Čiste dežele (Jōdo-shū). Hōnen je preživel podobno stisko kot Shinran in prav od tod se mu je ponudila ideja, ki je sicer uzklila v 8. stol. na Kitajskem in pomeni lahko pot do odrešenja s preprostim recitiranjem Amidovega imena (popularnega Buddhovega lika). Čista dežela ne pomeni nekega mesta temveč je svojsko stanje zavesti. Shinran se je, po svojih nezadovoljivih izkušnjah iskanja odrešenja, povezal s Hōnenom in iz tega sodelovanja se je izoblikovala doktrina budizma Shin.

Kiyozawa je šel pri svojih stremljenjih za duhovno osvoboditvijo po poti obeh modrecev, upoštevajoč pri tem tudi evropska spoznanja, ki so v njegovem času preplavila japonsko družbo. V enem svojih del med drugim pravi:

V svojem verskem prepričanju se sedaj zavedam popolne neučinkovitosti svojih prizadevanj. /.../ Ko sem uvidel svojo nevednost, sem končno vso to zadevo zaupal Tathāgatu (kar je eden od desetih Buddhovih naslovov in pomeni tistega, ki uteleša resnico). To je bistvo in jedro mojega religioznega prepričanja.

To je bil duhovni proces, ki je oblikoval Kiyozawo v njegovem kratkem življenju, v katerem mu tudi vnanje okoliščine niso bile naklonjene, čeprav so bili mogoče prav življenjski udarci in obremenitve pomemben dejavnik pri njegovem duhovnem razvoju. Iz teh osebnih izkušenj je začel pisati Rāsenki (Dnevnik decembrske pahljače). V nazivu Decembrska pahljača je našel zase primerno metaforo za nekaj, kar nima nobenega smisla in ni za nobeno rabo.

I. Duhovna osveščenost

Pomembno je, da svoja življenja postavimo na povsem trdna tla. Brez trdne osnove bodo vsa naša prizadevanja zaman. Tako je, kot bi izvajali akrobacije na oblaku - zanesljivo boste padli.

Kako najti takšna povsem trdna tla? Po mojem mnenju do tod dospemo le prek srečanja z Neskončnim ali Absolutnim. Povsem nepotrebno je ugibati, ali je Neskončno znotraj ali zunaj nas. Ker je Neskončno tam, kjer ga iščoč najde, tudi ne moremo o njem reči, ali je notranje ali zunanje. Na trdnem temelju ne moremo stati, razen če se srečamo z Neskončnim. Temu rečemo duhovna osveščenost: proces notranjega razvoja torej, prek katerega dosežemo zares trdna tla.

Duhovna osveščенost se nanaša na to, da najdemo zadoščенje docela znotraj območja duha. Človek, ki je dosegel duhovno zavest, ne postane žrtev nezgod in neuspehov, ki jih sicer doživlja ob svojih iskanjih za stvarmi in ljudmi. Tudi ko stremi za nekimi zunanjimi cilji, tega ne počne iz občutka pomanjkanja. Kako sploh more duhovno prebujena oseba čutiti nezadovoljstvo? Svoje zadovoljstvo najde v Neskončnem, in ne v končnem in omejenem prostoru stvari in ljudi.

Vendar bi bila napaka, če bi bil duhovno osveščeni brezbrizen do sveta, ki ga obdaja. Prav nasprotno – s tem, ko poglobljamo svojo duhovno osveščенost, znamo ne le vedno bolje, brez razočaranj in navzkrižij, živeti z ljudmi, ampak se naučimo to naše udejstvovanje tudi preoblikovati v pomemben del svojega življenja. Naslednji odlomek posrečeno oriše, kako obvladujemo zunanje dogajanje na osnovi duhovne osveščенosti:

Ko se človekov duh očiščuje,
se očiščuje tudi Buddhova dežela. (Vimalakīrti sutra)

Ker poudarjamo, kako iščemo zadovoljstvo zgolj znotraj duhovne osveščенosti, bi kritiki utegnili pomisliti, da smo do drugih brezbrizni. Vendar duhovna osveščенost ne vključuje niti neke pretirane samozavzetosti niti ne brezbriznosti do drugih. To je preprosto spoznanje, da ne moremo pomagati drugim pri ustvarjenju nekega trdnega religioznega stališča, vse dokler si ga nismo sami ustvarili. Ko to uvidimo, moramo to stališče zgraditi najprej za sebe. To je torej zaporedje razvijanja duhovne osveščенosti.

Duhovna osveščенost tako nikdar ne zavrača povezanosti z ljudmi, temveč ji je le-ta celo dobrodošla, ker krepi njihovo in našo lastno srečo. Zatorej duhovna osveščенost nikdar ni vključena v veroizpoved puščavnikov ali pasivnežev, temveč spodbuja in poživlja blagostanje ljudi in naroda na osnovi miroljubnega sodelovanja.

Duhovna osveščенost se nanaša na življenjski slog, ki vključuje absolutno svobodo. Ovire, na katere naletimo, si nalagamo sami in ni jih mogoče pripisati dejanjem ljudi okoli nas. Popolno svobodo imamo, kot jo imajo tudi drugi okrog nas in med našo in njihovo svobodo ni nikakršnega konflikta. To je tisti idealni človeški odnos duhovne osveščенosti.

Zakaj pa so v vsakdanjem življenju navzkrižja med našo svobodo in svobodo drugih neizbežna? Zato, ker naša svoboda ni absolutna svoboda, ki bi bila kompatibilna celo s popolno podrejenostjo. Absolutna svoboda duhovne osveščенosti nam svobodno dopušča prilagajati našo naravnost v vsakršni situaciji tako, da se uskladi s svobodo drugih. Če ravnamo tako, naša svoboda nikdar ne pride navzkriž s svobodo drugih.

V zvezi s podrejenostjo pa je vendarle treba upoštevati še neko zelo

pomembno okoliščino, namreč to, da v našem življenju obstajajo težave in razočaranja. Duhovna osveščenost vzdržuje neko stanovitno načelo: sleherno trpljenje je treba imeti za iluzijo, ki vznikne iz zmotnih idej. V duhovni osveščenosti drugi niso prav nič bolj vzrok našega trpljenja, kot smo sami vzrok njihovega trpljenja. Čeprav so možna tudi obdobja, ko se zdi, da trpim zaradi drugih, pa preko duhovne osveščenosti uvidevam, da vse moje trpljenje izvira iz mojih lastnih izkrivljenih nazorov. S tem, ko poglobljamo svojo duhovno osveščenost, bo naše trpljenje, ki je zgolj iluzija, porojena iz naših zmotnih nazorov, splahnelo in povsem izginito. Tedaj bomo stali na trdnih tleh.

Duhovno osveščenost velja torej uveljavljati v slehernem obdobju našega življenja. Njeno prvo in temeljno načelo je trdno prepričanje, da vse naše zadovoljstvo tiči v našem notranjem življenju. V svoji izraženi obliki duhovna osveščenost odpravlja trpljenje, ki ga poraja naše stremljenje za ljudmi in stvarmi. Krepi srečo posameznika in vseh ljudi na osnovi miroljubnega sodelovanja. Popolna svoboda in popolna podreitev si nista navzrkiž. Usklajeni sta in brez navzkrižja. Če uživamo takšno svobodo, lahko odpravimo sleherno trpljenje, ki nastaja med drugimi in nami samimi.

II. Nepogrešljivi pogoji religioznega prepričanja

V tem esejju želim razjasniti proces, po katerem človek dospe do religioznega prepričanja. Po mojih ugotovitvah ljudje, ki si prizadevajo za nekim religioznim prepričanjem, pogosto ne uspejo ostvariti duhovne spokojnosti preprosto zaradi tega, ker ne razumejo določenih nepogrešljivih pogojev. Kateri so ti nepogrešljivi pogoji?

Ko pravim, da za to, da bi dosegli religiozno prepričanje, ne smemo biti odvisni od ničesar drugega kot od religije same, govorim iz lastne izkušnje. Ne smemo se ozirati na bogastvo, družino, prijatelje, starše, brate, sestre, uspeh, sposobnost, vzgojo, znanje ali narod. Ne moremo namreč pričakovati, da bomo dosegli religiozno prepričanje, če ne postanemo povsem neodvisni od vseh tovrstnih interesov. Prav tako tudi ne moremo pričakovati, da bomo dosegli religiozno prepričanje, če ne gremo skozi težavni proces odpovedi svetu, domu, lastnini in družini.

Kaj je religiozno prepričanje? Čeprav je religiozno prepričanje mogoče opisati na več načinov, gre v bistvu za notranjo spokojnost, do katere se dokopljemo tako, da se opiramo na tisto, kar človeka presega. Prebujenje zanimanja za religijo je pri nekom, ki je bil do nje doslej brezbrizen, izraz razočaranja nad zgolj človeškim svetom. Tak človek je razcepljen. Razočaran je nad svetom, pa vendar neizogibno povezan z njim. Kakor da bi hotel stopiti korak naprej, medtem ko bi stopal nazaj. Kako lahko torej stoji trdno na mestu?

Religija ni pot, po kateri naj bi postali dobri ljudje. To je pot, po kateri sežemo preko človeka. Da bi po tej poti napredoval, se mora človek osvoboditi odvisnosti od svetnih stvari. Tisti, ki so resnično šli po poti religije, ne bi nikdar dejali, da lahko dosežemo religiozno prepričanje, če obenem ostajamo odvisni od tega sveta. Trditi kaj takega je očitno protislovje. Zatorej vsakomur, ki je v svojem religioznem prepričanju iskren, svetujem, naj se popolnoma odtegne sleherni obliki odvisnosti in zanašanju na lastne moči.

Genshin Sōzu (942-1017), menih smeri Čista dežela, je dejal:

Zasovraži in zapusti Onesnaženo deželo, z radostjo poskušaj doseči Čisto deželo. (Ojōyoshū)

Rennyō Shōnin (1414-1499), menih smeri Shin, je dejal:

Zavrzi lastne napore, ki so v ozadju sleherne religiozne prakse in strogorednosti. Prostdušno in vdano prosí: 'O Buddha Amitābha (Neskončna luč), prosim te, pomagaj mi, da mi bo naklonjeno rojstvo v Čisti deželi.' To je tisto, kar je nadvse nujno v naših življenjih! (Gaikemon)

Ti odlomki odsevajo globino religioznega prepričanja, kakršnega je moč doseči le z življenjem preizkušanja in preverjanja. Nadvse sem hvaležen za besede teh dveh piscev.

Zvesti sluga ne streže dvema gospodarjema, zvesta žena ne dvema soprogoma. Človeka, ki se resnično pogloblja v eno smer, drugačne vsebine ne zmedejo. Človek, ki dva zajca lovi, še enega ne bo ujel. Tisti, ki v tem svetu ni našel zadovoljstva, pa išče religiozno prepričanje, naj se povsem posveti religiji. Tako daleč naj gre pri tem, da bo postal brezbrizen do vseh svetnih stvari. Mogoče bo to v kasnejšem obdobju njegovega stremljenja nekoliko drugače, toda na začetku je tako, da je tisti, ki poskuša služiti obema - človeškemu svetu in svetu Tathāgate (Tistega, ki uteleša Resnico), enak nezvestemu slugi ali nezvesti soprogi. Nikdar ne bo dosegel spokojnosti religioznega življenja. Kdorkoli resno misli glede religije, naj torej zapusti starše, ženo in otroke, bogastvo in svoj narod, kot uči s primerom lastnega življenja Buddha Shakyamuni. Še več, zapustiti mora tudi svoj Jaz. Drugače rečeno, takšne vrline, kot sta ljubezen do staršev in ljubezen do domovine, je treba opustiti kot nekaj, kar je nevredno religioznih interesov. Mogočno področje religioznega prepričanja se nam odpre šele takrat, ko enkrat povsem zanemarimo vse druge interese, kot so pravičnost, morala, znanost in filozofija.

Nekateri bi utegnili vprašati: »Naj potemtakem zapustimo domove in se podamo v samotnost gora?« Vprašanje je dobro postavljeno, odgovoril pa bi takole: Ni nujno, da bi se vsi ljudje podali v samotnost gora, kot je storil Buddha Shakyamuni. Vendar jaz nisem proti življenju v gorah. Ni pa pomembno, kje

fizično prebivamo - doma ali v gorah, delamo v trgovini, na lovu ali ribolovu, v šoli ali v vojski. Kar je odločilno, je to, da v svojem duhu nismo odvisni od svojega doma, dela, družine, prijateljev, domovine, vzgoje ali znanja in da se iskreno zatečemo k Buddhovemu duhu. Lepo je, če se poročimo, jemo ribe, smo bogati, uživamo v ugledu in znanju. Lepo pa je tudi, če vsega tega ni. Lepo je, če smo doma ali pa če smo v gorah. Pomembno je le, da iskrenega iskalca religije takšni interesi ne zmotijo ali zmedejo. Zanese naj se izključno na Buddhovega duha.

Kadar nas razsvetli sočutna Buddhova luč, uvidimo, da na svetu ni ničesar, kar bi morali sovražiti ali prezirati. Vse stvari bi morali ljubiti in spoštovati. Vsaka stvar na svetu oddaja neko svojo luč. Bržkone je bilo prav to notranje življenje tisto, kar je bilo mišljeno z optimizmom (da je namreč ta svet najboljši možni svet). Doseganje notranjega zadoščenja je vrhunec religioznega prepričanja. Človek v notranjem svetu odkriva, da prisotnost žene ali otrok ni razvedrilo, da pa tudi njihova izguba ni neznosna, če umrejo. Čeprav morda uživa, ko jé ribo, se vendarle ne pritožuje, če ribe ni. Lahko se veseli bogastva, možnost ubožstva pa ga tudi ne vznemiri. Lahko ima važno in vplivno zaposlitev, če je brez dela, pa tudi ne jadikuje nad svetom. Lahko stremi za znanjem, se pa vendar ne počuti večvrednega zavoljo svojega znanja oziroma manjvrednega zaradi neznanja. Lahko prebiva v krasni hiši, ne čuti se pa osramočenega, če prebije noč pod milim nebom v gorah. Lahko ima lepa oblačila, ni pa v zadregi, če ima zamazano in obnošeno obleko. Nekdo, ki je dosegel religiozno prepričanje, je prav zaradi takih lastnosti svoboden in ga prav nič ne ovira.

Ko je nekdo prišel tako daleč, lahko moralno živi. Lahko študira, se vključí v politično življenje ali trgovske posle. Lahko ribari in hodi na lov. Kadar je njegova domovina ogrožena, se mogoče s puško na rami poda v boj. Lahko ljubi starše in svojo domovino, se morebiti zaposli v industriji ali kmetijstvu. Tako je bilo rečeno: »Vsi načini preživljanja življenja so v skladu z resničnim budističnim naukom.« (Lotusova sūtra)

Nekje drugje pa je bilo rečeno:

Naše vsakdanje življenje je budizem. budizem pomeni, da se oblačimo, skrbimo za svojo prehrano. Pomeni, da strežemo našim naravnim potrebam. Pomeni - hoditi, stati, sedeti in ležati.

Rennyō Shōnin je takole povzel naravnost resnično religiozne osebe do posvetnih potreb:

Kraljevski zakon naj nam velja kot temelj. Njegov etični kodeks postavi pred vse drugo in hodi po poteh, ki so običajne v svetu. Če si dosegel svojo notranjo spokojnost s (Shinranovim) naukom, ga varuj in neguj globoko v svojem srcu. (Ofumi, IV)

Nobenega višjega načela ne poznam in hvaležen sem zanj.

III. Iz dnevnika

24. oktobra 1898

Naš resnični Jaz je zgolj v tem, da svojo celotno bit posvetimo čudovitemu delovanju Neskončnosti, potem pa se vrnemo v svoje vsakdanje življenje, natanko takšno, kakršen je naš sedanji položaj.

Ko svojo bit enkrat posvetimo Neskončnosti, življenje in smrt nista več pomembna. Če niti življenje niti smrt nista več pomembna, potem nam zagotovo ni treba več skrbeti za manj pomembne stvari. Sprejemljivo je pregnanstvo. Zapor je mogoče prenesti. Ali je še kaj takega, kot obrekovanje, zavrnitev, ponižanje, kar bi nas moglo vznemiriti? Ničesar takega ni. Tudi če bi si delali skrbi in se razburjali zaradi česa takega, ne moremo prav nič storiti zoper to. Zatorej se pač preprosto veselimo tega, kar nam je namenila Neskončnost.

19. novembra 1898

Neštete spremembe in preobrazbe vseh obstoječih stvari v veseljstvu so izraz čudovitega delovanja velike, nedojemljive sile. Takšne stvari imamo navadno za nekaj samoumevnega. So pač običajni pojavi. Ob tem nas ne navdaja nikakršen občutek spoštovanja. Brezplodno bi bilo opozarjati na to, če bi nam primanjkovalo razumnosti in občutka. Ker pa te sposobnosti imamo, ali to ne pomeni, da sami sebe goljufamo, če ob tem ne začutimo nikakršnega spoštovanja?

Zaznave neke barve ali vonjave ne pobuja zgolj moč same barve ali vonjave. Taka doživetja ne bi nastopila, če tu ne bi bilo pobude, ki prihaja od velike, nedojemljive moči. Ali tega, kar trdimo o barvi in vonjavi, ne bi mogli reči tudi o Jazu? Ne moremo namreč ugotavljati, odkod prihaja Jaz in kam je namenjen. Brez moči smo, ne le kar zadeva stvari pred našim rojstvom ali po naši smrti, temveč tudi, ko gre za pojavljanje in izginjanje naših misli v tem trenutku. Popolnoma smo prepuščeni moči, ki je nad Jazom.

25. februarja 1899

Ne prosi. Ne išči. S čim si sploh lahko nezadovoljen? Če nisi zadovoljen, ali ni to znamenje nezaupanja? Ali ti ni Nebo naklonilo vsega, kar potrebuješ? Celo če se ti zdi ta obdaritev preskromna glede na tvoje potrebe, ali sploh moreš najti zadovoljitev v čemerkoli drugem, kot v tem, kar ti je namenilo Nebo? Če trpiš zaradi občutij nezadovoljstva, se moraš še naprej vzgajati, dokler

se ne boš naučil biti zadovoljen z odločitvijo Neba. Prostaško je prositi druge. To pomeni prezirati to, kar ti je podarilo Nebo. Sicer tvoja nehvaležnost ne prizadene odločitve Neba. Toda kaj lahko storiš zoper svoje trpljenje?

Kaj je dobro? Kaj je zlo? Dobro pomeni biti zadovoljen s potjo Neba. Slabo pomeni, da z njo nisi zadovoljen. V čem lahko uzremo pot Neba ali moč nad našim Jazom? V naših naravnih nadarjenostih, ki vse razodevajo odločitev Neba. Spoštuj jih. Izkazuj jim čast. In hvaležen bodi za dobrotnost Neba.

Žal pa zadovoljstva znotraj sebe ne najdeš in ga obupno skušaš najti tako, da se podiš za vnanjimi stvarmi in drugimi ljudmi. Ali ni to zmotno? Kajti stremeti za vnanjimi stvarmi je vir pohlepa in slediti drugim ustvarja jezo.

Kaj je treba najprej storiti v prizadevanju, da bi izboljšal sebe? Prvo je, da razmisliš o lastnem Jazu. Ko se zazreš v svojo lastno stvarnost, dobiš vpogled v Pot Neba. Če uzreš Pot Neba, ne boš čutil nezadovoljstva nad tem, kar imaš. Če ne čutiš nezadovoljstva nad tem, kar imaš, ne boš stremel za tem, kar imajo drugi. Če ne boš stremel za tem, kar imajo drugi, ne boš prihajal z drugimi navzkriž. Kaj pa si moreš boljšega želeti kot to, da si zadovoljen s tem, kar imaš, in da ne tiščiš za tem, kar imajo drugi in da z drugimi ne prihajaš navzkriž. Kaj je lahko pomembnejše od tega? ... Če imaš takšne lastnosti, potem te vnanje stvari ali drugi ljudje ne morejo prizadeti. Če se bojiš tega, da te utegnejo drugi prizadeti, je to zabloda, ki se je moraš otresti.

5. aprila 1899

Največja ovira na poti k neodvisnosti in svobodi so materialni interesi, zlasti še skrbi glede telesnega blagostanja. Kaj je potem treba storiti? Odgovor je, da velja zreti na materialne interese kot na nekaj, kar je zunaj našega resničnega bistva. Pripravljeni moramo biti, da se kadarkoli odpovemo materialnim stvarim in s tem tudi telesnemu blagostanju. Neodvisni človek naj bi vedno stal na robu med življenjem in smrtjo. Od samega začetka naj bi bil pripravljen soočiti se s smrtjo, celo z nasilno ali pa s smrtjo zaradi gladovanja.

Človek, ki je pripravljen na smrt, se zna veseliti kakršnekoli hrane ali kakršnegakoli oblačila, ki ju slučajno ima. Spokojno zna sprejeti smrt, če bi mu zmanjkalo hrane ali oblačil. Če ima družino ali sorodnike, naj poskrbi za njihovo blagostanje, preden to stori za samega sebe in naj si pridrži le tisto, kar ostane. Ne ustvarjajte si skrbi glede tega, kako si bodo vaši bližnji in sorodniki pomagali po vaši smrti. To ne more biti problem, če trdno zaupate v odločitev poti Neba. Pot Neba vaših ljubljenih ne bo zapustila. Našli si bodo način, kako poskrbeti zase. Če pa se zgodi, da si ne bodo našli načina preživetja, jim je pač pot Neba namenila smrt. Brez pritožb naj to usodo sprejmejo.

Prevedla Maja Milčinski